Дијана ПЕТРЕСКА

ЕДЕН ДОКУМЕНТ ЗА ПОЧЕТОКОТ НА ФУНКЦИОНИРАЊЕТО НА НОВАТА ЛОКАЛНА ВЛАСТ ВО ВРЕМЕТО НА ОСЛОБОДУВАЊЕТО НА МАКЕДОНИЈА -СЕПТЕМВРИ 1944 ГОДИНА

Времето на промените во општествено-политичкиот систем, времето на транзициите, по правило е и време на големи човечки дилеми, економско-социјални потреси, големи, понекогаш, еуфорични очекувања на еден слој или социјална група од населението, како и страв од неизвесноста за друга социјална група да не ги загуби своите материјални средства и политички позиции и привилегии. Сето тоа се случувало и во деновите кога завршувала бугарската окупација на Македонија (во почетокот на септември, а особено по 9 септември 1944 година) и по ослободувањето на македонските градови и села од единиците на Народноослободителната војска на Македонија. Тогаш обичниот македонски човек бил радосен што ја дочекол својата национална слобода и македонската власт, во чие организирање и самиот требало да учествува. Но, тој бил збунет од неизвесноста како да го организира својот живот во услови кога сè уште не ги имал законските прописи за организирање и функционирање на локалната власт, кога Президиумот на АСНОМ ги подготвувал првите упатства за воспоставување, организирање и функционирање на локалните органи на новата македонска власт во ослободените места.

Во документот што го презентираме пред научната и стручната јавност се наоѓаат токму дилемите на обичниот човек, кој има многу нејасни претстави за задачите што стојат пред него, но, ја има и големата желба да помогне да се решат примарните проблеми во ослободено Берово. Сево ова се случувало кога во Берово и Пехчево било сместено военото и најголем дел од партиското и политичкото раководство на Федерална Македонија. Од друга страна, тоа е место кое се наоѓа непосредно до поранешната југословенско-бугарска граница, која за времето на три и полгодишната бугарска окупација не постоела, кога Македонците од овој крај можеле да комуницираат со Маке-

донците од Пиринска Македонија, со своите роднини и пријатели, да ги обработуваат своите имоти кои порано до 1941 година биле поделени со границата. Едно од најактуелните прашања било прашањето како да се обезбеди храна и за населението и за борците на единиците на Народноослободителната војска на Македонија кои се наоѓале во овој крај и кога придоаѓале голем број нови борци. Во тој период граѓаните од овој крај го очекуваат и сакаат да се оствари обединувањето на Пиринска Македонија со Федерална Македонија, но, истовремено тоа го ветуваат и највисоките воени, партиски и политички раководители на Федерална Македонија.

Членовите на новиот орган на локалната власт Народноослободителниот одбор на Берово на состанокот со членовите на највисокото раководство на Федерална Македонија и делегатот на Врховниот штаб на Народноослободителната војска на Југославија и на Централниот комитет на Комунистичката партија на Југославија, Светозар Вукмановиќ- Темпо, одржан на 25-ти септември 1944 година, неполни две седмици по капитулацијата на Бугарија и ослободувањето на овој крај на Македонија. Тогаш сѐ уште во останатите краеви на Македонија се воделе борби со германските сили. Неоплна недела по овој состанок и низ овој дел на Македонија поминала и се задржала (од 2 до 10 октомври) една германска воена единица и направила материјални штети и големи човечки жртви.

Тоа е времето и околностите во кој настанал овој Записник, а како документ останал да се сведочи за едно карактеристично време, време на воспоставувањето на мирот и кога започнувала да се формира македонска власт.

Самиот документ е зачуван заедно со други документи претежно записници на седници, извештаи и други од НОО во Берово, кои се одржале пред и по овој состанок. Се наоѓаат во кутија 30, во фондот НОБ во Државниот архив на Република Македонија, заедно со збирки документи со слична содржина кои се однесуваат на настани од последните месеци на 1944 и почетокот на 1945 година и на функционирањето на народноослободителните одбори во Струмица, Делчево, Пехчево и Радовиш. Сепак, овој документ се издвојува од другите бидејќи тој се однесува и на функционирањето на новата државно-политичка и воена власт на конкретно подрачје и во конкретен момент. Тука се слушнале објаснувања и упатства од командантот на ГШ на НОВ и ПОМ, Михајло Апостолски, комесарот на ГШ, Бане Андреев, делегатот Светозар Вукмановиќ -Темпо, а бил присутен и делегатот од овој крај на Првото заседание на АСНОМ, Страхил Бајалски, како и познатиот македонски поет Венко Марковски и други. Како архивски запис е мошне значен бидејќи освен што дава можност да се согледа духот на време-

то, распоредот на политичките сили, актуелните моменти и прашања од секојдневниот живот, дава можност да се види и како се применува одлуката на АСНОМ за примената на македонскиот јазик на кој задолжително треба да се пишуваат сите документи. Бидејќи сè уште не бил кодифициран македонскиот јазик, записничарот употребувал букви кои ги имал на располагање во некоја машина за пишување која останала од претходните власти: српски или бугарски и таму каде што не можел да најде соодветна буква за македонскиот збор, употребувал и некои букви од српската и бугарската азбука. Докуменетот сам по себе сведочи за времето на воспоставувањето на мирот во услови на траење на Втората светска војна, за социосферата, психосферата, кулуросферата во која настанал.

Фондот во кој се наоѓа документот, не потекнува од еден фондообреазовател, туку документите во него настанале во специфично време и од различни тела, организации, институции и други. Зачуван е во период кога започнале да се формираат локалните органи на власта - НОО и позитивно е тоа што членовите на тие органи и во тешки услови, имале чувство за одговорност да ги зачуваат како сведоштва за нивното време. На јавноста и го претставуваме на македонски јазик.

ЗАПИСНИК

Од вонредното заседание на Народноослобод. одбор во гр. Берово, одржано на 25 септември 1944 година во салата за седници на Народно-ослободителниот одбор. На заседанието присуствуваа првите и највидни борци за слободата на македонскиот народ, другарите: ген. Апостолски - командант на македонската ослоб. војска, Бане Андреев - комесар на Глав. штаб на ослоб. војска, претставникот на Југословенската ослободителна војска- ген. Темпо, нашиот прв поет Венко Марковски и др. и сите членови на Народноослоб. одбор во гр. Берово.

Заседанието започна во 8 часот и 55 минути со неколку убави зборови од Претседателот на Одборот др. В. Андовски. Потоа, истиот даде збор на оние кои сакаат да постават некои прашања кои треба да се разрешат.

1. Др. В. Андовски постави прашање дали може да се пропишаат парични казни и воопшто какви санкции може Одборот да наложува за спречување на шпекулацијата
2. Др. Дим. Грковски постави прашање какви грижи се преземени и и што ќе се направи за учениците кои не го завршиле започнатото образование.
3. Др. Дим. Влашки постави прашање за житото од Фир. „Ба-

та" дали може да се отстапи на Нар. војска преку Н.Одбор во Берово и од каде можеме да добиеме вреќи за жито и др.

4. Др. Баевски постави прашање за прехраната на Н. војска и реквизицијата.
5. Др. Иван Кафеџиски постави прашање за останатата сол во Горна Џумаја којашто е платена и шеќерот којшто бил даден како следување за Околијата.
6. Др. Дим Грковски постави прашање за војниците кои уште не се вратиле од бугарската армија и што ќе биде со нив.
7. Др. Васил Врговски предложи да се доведе последниот комесар во Берово и ако е возможно да се средат работите со декларираните стоки и др.
8. Др. Баевски замолува да му се дадат на Одборот точни директиви за мобилизација и кој ја врши мобилизацијата.
9. Др. Јован Чамуровски праша дали ќе може да се решат приватните долгови останати од поранешните бугарски чиновници кои заминале без да си ги средат сметките.
10. Др. Атанас Ковачовски праша што ќе стане со имотите на лицата коишто се снабдувани со земји за време на југословенско и бугарско време.
11. Др. Ефтим Мановски постави прашање за приватните гори чија сопственост била призната уште од порано.
12. Др. св. Методи Габеровски постави прашање за имотите од самата поранешна југословенско-бугарска граница, коишто сега се држат под наем од лица надвор од границата.
13. Др. Милан Дучевски постави прашање за приходите што може да ги собира Одборот за покривање на расходите и дали ќе има некои упатства за тоа.
14. Др. Мико Дракалски постави прашање за државните имоти на разни институции.

Потоа др. Андовски му даде збор на претставникот на Гл. Штаб на Југосл. народноослобод. војска, ген. ТЕМПО којшто ги даде следните општи упатства:

Народноослобод. одбори имаат целосна власт и тоа е единствената власт во Македонија. За сите прашања засега единствено тој е компетентен.

Има следни Народноослобод. одбори:

1. Селски или градски Народноослоб. Одбори со компетен. за населеното место во коешто се .
2. Општински Народноослоб. одбор со комп. за реонот на општината.
3. Околиски Народноослоб. одбори со компет. за реонот на

околијата.

4. Обласни Народноослоб. одбори со компет. за реонот на областа.

Врховно-управно тело за цела Македонија АСНОМ/ Антифашистичко Собрание на Народното ослободување на Македонија/

Целата власт е концетрирана во одборите и тие ќе ги издаваат сите наредби. Општите наредби ќе се даваат од АСНОМ. Сега додека нема уште никакви наредби и директиви од АСНОМ, дотичниот Одбор ја има целосната власт во реонот и како сака така си ги решава пра-шањата. За таа цел Одборите треба да одржуваат почесто митинзи /собири/ за да одржуваат близок контакт со народот и да му ги соопштуваат поважните решенија кои се донесени и да се земе во предвид и нивното мислење за тие прашања. Треба побрзо да се образуваат околиски и општински народноослоб. одбори за да може работата да се одвива подобро. За да може одборот да работи добро не треба да биде многу голем. Секој народноослоб. одбор треба да си образува потесен одбор-биро кој ќе му биде постојано достапен на собранието, а целиот одбор ќе се собира на секои 10 до 15 дена за решавање на прашањата кои се актуелни. Потоа, тесниот одбор треба да си ја распредели работата по секции и за секоја секција-работа да си има одговорно лице со неопходен број помошници. Секој одбор си има претседател и секретар кои се грижат повеќе за политичката линија и пропагандата. Политичката линија засега служи за тоа да го одржи пријателството со сите братски југословенски народи, па и со бугарскиот народ, да ја зачува Македонија во границите на поранешна Југославија како и да се работи на приклучувањето (кон неа) и на другите краеви од Македонија кои што се под туѓа власт. Да се развива пропаганда против враќањето на стара Југославија и на великобугарскиот империјализам. Останатите членови на тесниот одбор требе да си ги распределат работите и треба да има одговорно лице по просветата. Тоа ќе се грижи за просветните работи. Предвидено е во секој град да има гимназија. АСНОМ го донел тоа решение на своето заседание.

Затоа треба да се направат сведоштва колку деца има за гимназиско, а колку за основно образование и да се има во предвид оти е решено основното образование да е задолжително и трае 7 години до 3 клас. Решено е образованието да е бесплатно без никакви такси и да му се дава можност на секој способен да може да се школува до кога сака и што сака. Засега треба да се започне со тоа што може. Да се отпочне веднаш со основната настава, таму каде што има можност.

За таа работа треба да се грижи просветната секција.

Оддел за стопанство и шумарство: опфаќа земјоделство, тргови-

ја и шумарство. Се грижи за прашањата кои што го засегаат тој оддел.

Решено е од АСНОМ: приватната сопственост се признава, но не се признава ништо од тоа што го направила фашистичката и окупаторската власт за време од 1941 година. Но, не треба да се прават поважни промени до мировната конференција, а особено по однос на приватната сопственост додека не се уредат општите прашања и самата држава. Шумата не може да се сече неконтролирано, дури и да е во приватна сопственст. Треба да се даде можност стопанскиот живот да се одвива нормално, но шпекулацијата никако да не се дозволи да се развива. За спречувањето на шпекулацијата, одборот има полно право да донесува решенија кои ги смета за потребни, а тие можат да се: парични казни, принудна работа и смрт. За цените и другите работи треба да се дадат наредби и тие наредби строго да се почитуваат.

За исхраната на војската и населението треба да се има одделна секција. Одборот и за тоа има слободно право да решава на каков начин ќе го уреди тоа прашање. Тоа може да биде со купување, реквизиција итн.

Треба да се држи врска со соседните одбори и заемно да се помага.

За ред и мир во позадината се грижи повторно одборот заедно со воените команди. Воено-позадинската команда се грижи заедно со Н.О. Одбор за прехраната на војската и за снабдувањето и со други неопходни работи. Мобилизацијата се врши од страна на Командата на местото, но за тие работи Одборот дава сведоштва. Одборот дава податоци за домашната положба и за материјалната положба ако треба некој да се ослободи од таа обврска.

Секој Н. О. Одбор треба да си има народна милиција којашто ќе му служи како орган за спроведување и контрола на наредбите кои ги издава. Засега се става границата на линијата на поранешната граница и никој не смее да помине преку неа без специјално одобрение од одборот. Тоа важи како за цивилните лица така и за воените и за таа работа треба да се следи и да помага и самото население. Лицата кои ја поминуваат границата треба да се јават во Командата на место или во Одборот. Во одборот се јавуваат само цивилните, а во Командата на место воените. Лицата кои немаат редовни документи се задржуваат и се испрашуваат. Затоа при секој одбор треба да си има оддел за ред и мир чиј орган е народната милиција.

За народното здравје треба да има Оддел за Народно здравје. За таа цел Одборот ќе си мобилизира еден лекар или повеќе ако има. Лекарот ќе лечи бесплатно, а ако има од што да живее ќе служи бесплатно, но, ако нема од што да живее ќе му се дава помош онака како што

ќе реши Одборот. Треба да му се обезбеди неговата егзистенција независно дали тоа ќе биде со плата или на друг начин.

ФИНАНСИИ: за таа цел секој одбор треба да си има буџет.

Засега во Македонија важат само левот и лекот (албански). Предвидено е да се издадат македонски пари, но, до тоа време левот и лекот остануваат платежно средство со вредноста што ја имаат сега. За заем важи само бугарскиот бон по неговата номинална вредност без лихвата. Бугарската држава ќе ги плати по војната сите **разноски** и оштета за направената штета за тоа време, бидејќи таа се смета како неријателска држава.

ПРИХОДИ: Одборот треба да се погрижи за приходи, но, за сега треба да се прибегнува повеќе кон доброволни прилози од подобростоечките, доброволни заеми, приходи од разни државни имоти, до принудни заеми и такси. Но, притоа расходите треба да се сведат на минимум и да се служи доброволно.

Сето она што го направиле окупаторите за време на војната и фашистичката власт и нејзините агенти скапо ќе го платат, а за злочините ќе им се суди таму каде што ги правеле. Затоа треба да се направат точни списоци со детални податоци за направената штета, било од фашистите и окупаторите или од партизаните. Во податоците треба да има податоци за оној кој ја направил штетата или злочинот и кому е направена штетата и колку штета е направена. Тие податоци треба да се испратат во АСНОМ. Во тоа треба да се вклучат и платените стоки што не се добиени од Бугарија. Со тоа другарот Темпо го заврши својот говор.

По него зборуваше др. Генерал Апостолски кој ги даде следните упатства: 1. За секоја служба треба да има едно одговорно лице кое ќе биде постојано на своето место и ќе се грижи работата да оди **редовно**. Тоа ќе му дава извештај на потесниот одбор, а тој ќе го изнесува тоа на Собранието на целиот одбор.

2. Имотите што поранешните власти ги доделиле на некои лица, АСНОМ решил тие да останат така како што се сега. Но тоа ќе биде така додека не дојде ред да се уредат и тие прашања. Земјата сега си останува на нас и ќе се даде само на наши луѓе, Македонци, а не како порано на некои туѓи колонисти и лица заслужни за туѓи интереси. Затоа треба да се направи извештај за положбата и да се испрати во АСНОМ, и се дадат точни податоци за направените грешки и како ќе биде најправилно да се постапи. Горите на приватните лица си остануваат на сопствениците и тоа може веднаш да се направи оти тоа им е признато уште од турско. Но, тие ќе бидат сопственици само толку колку да не плаќаат такси коишто се плаќаат за државните, инаку сечењето и стопанисувањето ќе оди само под контрола на од-

борот и со негово решение само може да се сече, а не кој стигне за да не се уништи гората. 3. Санитетска-здравствена служба: За таа цел ќе се мобилизираат бесплатно сите лекари кои се на располагање и, воопшто, ќе лекуваат бесплатно. На тие лекари кои си имаат начин на издржување од сопствениот имот нема да им се плаќа ништо, а тие кои немаат сопствени извори за средства за живот, ќе примаат во зависност од одборот помош или во пари или натура. За лекови ќе се откупат сите приватни аптеки и лековите ќе се даваат, исто така, бесплатно. Ако нема лекови ќе се испратат. 4. Парите: Во Македонија којашто беше под поранешна Југославија има две монети: лев и лек-албански и тие монети си важат сè додека не се сменат со некоја друга монета. Само боновите ќе важат без лихва т.е. по номиналната вредност. 1.000 за 1,000 итн. За сите други заеми правени од поранешната фашистичка и окупаторска власт било да се доброволни или принудни како и за разни влогови и др. треба да се чуваат документите и кога ќе им дојде време ќе бидат исплатени. 5. За издржшката на членовите на одборот кои се на постојана работа и немаат сопствени средства за живот, Одборот ќе се грижи да им се дава помош било во пари или во натура. Останатите членови на Одборот кои имаат сопствени средства за живот треба да служат доброволно и бесплатно. Исто така, и за чиновниците и службениците ќе се уредува прашањето како да им се плаќа во пари или во натура. По него зеде збор другар. Бане Андреев-Ронка, гл. комес. на Гл. штаб. Тој даде директни одговори на поставените прашања за коишто неговите предходници не дадоа објаснувања:

Тој кажа:

1. Треба да се одржи една конференција со сите трговци и занаетчии коишто се занимаваат со материјали коишто се неопходни за живот и подложени ...
2. За житото од Амзали рече колку е можно повеќе да се донесе, штом се стапи во врска со Н.О.Одбор во Струмица. За сето земано и давано да се води строга евиденција. Трговијата да си оди нормално, а за сите работи да се определат цени. Затоа треба да се собираат почесто митинзи и да се зема мислењето и на народот.
3. Засега да се установат старите граници и да се поставаат гранични војски и за тоа треба да се води сметка да не се пренесува ништо преку граница и да се работи и на тоа да се приклучат и другите краишта на Македонија, кои досега биле под друга власт.
4. Одборот да изврши ревизија на задругата.
5. Војниците од Бугарија ќе се вратат во најскоро време.
6. Мобилизацијата треба да ја врши Военото командантство со

помош на Одборот.

7. Да се подига културниот и економскиот живот на населението. За таа цел треба да се образува културно- просветна секција, а за агитпроп определува самиот одбор и по негови директиви и контрола да се работи.
8. За сите поважни решенија кои треба да ги знае народот треба да се издаваат наредби кои треба да се соопштуваат на населението. Тие наредби се полноважни до излегување на специјални закони.
9. Политичките и криминалните престапници се предаваат на воените.
10. За комесарската стока Одборот има одврзани раце и може да решава штом ќе најде за сходно.
11. За свештениците важи истото што важи и за лекарите и за другите службеници. Треба да се образува верска комисија која ќе ги решава тие прашања. Пожелно е тие да се стават во служба на народот.
12. Народна милиција треба веднаш да се образува и треба да е составена од доброволци и чесни лица, приврзани на народот и идејата.
13. Сета штета направена за време на војната и од војната треба детално да се опише и тие податоци да се испратат во АСНОМ.
14. Одборот има врска само со Командата на места и со Командата на подрачјето во Пехчево. Други наредби не треба да исполнува, но влегува во контакт со тие органи за сите барања од војската и за војската.

Со тоа заврши заседанието.

(ДАРМ, Фонд НОБ, кутија 30, арх. Бр. 5066)

АРХИВ НА МАКЕДОНИЈА СКОПЈЕ 4 5[illegible]

З А П И С Н И К

Од [illegible] заседание на [illegible] ослобод. одбор во гр. [illegible]ерово одржано на 2[illegible].септ[illegible].194[illegible] год. [illegible] во заседателнета сала на Народно-ослободителниот одбор. На заседанието присаствува[illegible] првите и најважни [illegible] за слободата на Македонскиот народ другарите ген. Апостолски командант на Македонската ослоб. војска, Бане Андреев комесар на глав. штаб на ослобод. војска, претставителот на Југословенската ослободителна војска генерал Темпо, нашиот прв поет Венко Марковски и др. и сите членови на Народно ослоб. одбор во гр. Берово.

Заседанието се отвори во 9 часа и 35 минути со неколко хубави [illegible] от Председателот на Одборот др. Е. Андовски след което истиот даде думата [illegible] на желаещите да постават некои прашанња за разрешение

1. Др. Е. Андовски постави прашанието да ли може да се налагат новчани глоби и изобщо какви санкции може Одборот да налага за спречаване шпекулаз

2. Др. Дим. Грковски постави прашание какви грижи са земени и и какво ке се направи за учениците кои не са си свршили започнатите училишта.

3. Др. Дим. Влашки постави прашание за житото од фирм[illegible] да може да се одкупи на Нар. војска през Н.О. Одбор во Берово и од каде можеме да добием вреќи за жито и др.

4. Др. Баевски постави прашание за прехраната на Н. војска и реквизицията.

5. Др. Иван Кафеджиски постави прашание за останалата сол во Горна Джумая която е платена и шекерот който е бил даден като наряд за Околията.

6. Др. Дим. Грковски постави прашанието за војниците кои оште не са си дошли од бугарската армия што ке бидат.

7. Др. Васил Врговски предложи да се доведе последниот комесар во Берово ако е возможно за да се уредат работи сос декларираните стоки и др

8. Др. Баевски моли да се дадат на Одборот тачни директиви за мобилизация и кој ја врши мобилизацията.

9. Др. Јован Чамуровски пита дали ке могат да се оправат частните дългове останали от бивши бугарски чиновници заминали без да си уредат сесапите.

10. Др. Атанас Ковачовски праша што ке стане со имотите со които са озеляване разни лица през Југославско и бугарско време.

11. Др. Ефтим Јановски постави прашанието за частните гори лична собственост, признати оште от порано.

12. Др. св. Методи Габеровски постави прашанието со имотите отсама бившата Југосл. бугар. граница които сега се држат под наем от лица ван од границата.

13. Др. Милан Дучевски постави прашанието за приходите кои може да собира Одборот за покриване на разходите си и дали ке има некои улеснания за това

14. Др. Мико Дракалски постави прашанието за државните имоти на разни учреждения.

След това др. Андовски даде дума на представ. на Гл. Штаб на Југосл. народно ослобод. војска ген. ТЕМПО който даде следните општи упутства:

Народно-ослобод. одбори имат полната власт и това е единствената власт во Македония. За сите прашання за сега единствено он е компетентен.

Има следни Народноослобод. одбори:

1. Селски или градски Народно ослоб. одбори со компетен. за населеното место во което са.

2. Општински нардно-ослоб. одбор со комп. за района на општината.

3. Околийски Нар. ослоб. одбори со компет. за района на околията.

4. Областни народ. ослоб. одбори со компет. за района на областа.

и 5. Врховно управно тело за цела Македония АСНОМ /Антифашиско Собрание на Н[illegible]Македония/

Целата власт се концентрира во Одборите и они ке издават сите наређдения. Општите нареждания ке се дават од АСНОМ. Сега докато нема оште никакви нареждания и директиви од АСНОМ дотичниот Одбор има полната власт во района си и како намери за хубаво така си разрешава прашањата. За тая цел Одборите требе да правят по често митинги /зборове/ за држат тесен контакт со народот и да му изнесат /соопштуват/ за по важни решения кои са донесени и да се земе и нивното мисление за тия прашания. Требе час поскоро да се образуват Околийски и општински народно ослоб. одбори за да може да [illegible] работата добре. За да може одборот [illegible] хубаво не требе [illegible]